

19. IFJÚSÁGI RÉTEGEK AZ EZREDFORDULÓN

Nincs szükség különösebb éleslátásra, társadalompolitikai bátorságra ahhoz, hogy leírjuk: a rendszerváltás egy olyan zsákutcás történelmi kísérletet próbált lezárni, amely egy társadalmi közgondolkodás erózióját, kiüresedését jelentette. Ez a jó másfél évtized azonban nem jelentette azt, hogy a zsákutcából sikerült kijutni. Visszafordulások, eltévelyedések tévutak felé való leágazások jellemzik talán a legjobban ezt a kiút keresését. *Végül is egy olyan modellel kellett manőverezni, amely nem erre az útra terveztetett.* Ennek a tanulmánynak nem lehet a célja ennek a kiútkeresésnek az elemzése, csupán az, hogy megvizsgálja, hogy a rendszerváltás fiataljaira milyen hatást gyakorolt az elmúlt évtized illetve megpróbálja föltárni azokat a pontokat, amelyek a „létező szocializmus” utóhatásait mutatják e társadalmi csoport gondolkodásmódján, kulturális fogyasztásán munkaerő-piaci helyzetén.

Annak a lehetőségét, hogy vizsgálni, elemezni, értelmezni tudjuk a társadalmi változásokat a 2000 őszén készített nagymintás ifjúságkutatás, az Ifjúság 2000⁹² kutatás tette lehetővé, amelynek adatbázisából a szerzők kísérletet tesznek arra, hogy a hazai fiatalságra legjellemzőbb életpálya-modelleket bemutassák.

Az elemzés elkészítésekor a nemzetközi szociológiai szakirodalom azon általánosan elfogadott alaptéziséből indultunk ki, hogy a magyar fiatalok társadalmi hierarchiában betöltött pozícióját elsősorban a tudás- és az anyagi tőkéhez való hozzájutás mértéke határozza meg.⁹³ E két alapidimenzió erős korrelációban áll egymással,⁹⁴ vagyis elmondható, hogy minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál valószínűbb, hogy kedvező anyagi pozíciót képes felvenni. Ez az állítás fordítva is igaz, az alacsony iskolázottságú vagy az iskolából lemorzsolódó fiatalok anyagi mutatói rendkívül kedvezőtlenek. A két tőkefajta együttmozgását lásd 1. ábra.

1. Tudástőkéhez való hozzájutást a következő változókkal mértük:

- saját iskolai végzettség;
- külön órára járás;
- nyelvtudás;
- számítástechnikai tudás,
- szülő iskolai végzettsége és
- szülő foglalkozási viszonya – státushierarchiában betöltött pozíció.

2. Anyagi tőkéhez való hozzájutást a következő változókkal mértük:

- fogyasztási eszközökkel való ellátottság szintje;
- lakáshelyzet;
- anyagi helyzet megítélése;
- előfordult-e, hogy hónap végére elfogy a pénze;
- tudnak-e félretenni.

E két elméleti alapidenziót azonban – a magyar sajátosságok figyelembe vételével – kiegészítettük több olyan szocio-demográfiai mutatóval (3), melyek közül feltétlenül kiemelésre méltó a nem, a kor, a családi állapot, a gyermekvállalás, valamint az állandó lakhely szerinti település típusa.

A jelentős statisztikai apparátust⁹⁵ felhasználó pre-elemzések rámutattak, hogy az objektív, jól mérhető és standardizálható tényezőkön túlmenően az életmód néhány fontosabb jellegzetessége (4), a kulturális fogyasztás (5), valamint a szubjektív attitűdök (6) is meghatározzák az egyes ifjúsági rétegek életmódját, világlátását, jövőbeni orientációit. A rétegződés mostani készenléti állapotában az életmód-, a kulturális fogyasztás és a szubjektív tényezők köré soroltuk:

4. Életmód:

- sportolási szokások,
- dohányzás,
- alkoholproblémák;
- drogfogyasztás.

5. Kulturális fogyasztás:

- kulturális intézmények látogatottsága (mozi, színház, kiállítás, komoly zenei koncert, disco, bál, stb.);
- könyvolvasási szokások;
- tévénézési szokások;
- rádióhallgatási szokások;
- újságolvasási szokások.

6. Szubjektív, vélemény típusú dimenzió:

- élethelyzettel való elégedettség;
- ifjúság legégetőbb problémái;
- személyes életcélok;
- az elmúlt 10 év és a jövő megítélése;
- a szülői életmód elfogadása, elutasítása;
- értékvilág;
- érdekérvényesítő, network-képesség.

Ezen dimenziók együttes figyelembe vételével a klaszteranalízis módszerével készítettük el azt a 22 *társadalmi csoportot*, és abból alakítottuk ki azt

a *három fő réteget*, amelyet ugyan *munkakategóriáknak* tekintünk, de elég kiérteltnek véljük, hogy a nyilvánosság elé lépünk⁹⁶ vele. Jeleznünk kell, hogy munkánk e 22 ifjúsági nagycsoport feltárásával nem ért véget. Az egyes nagycsoportok jellemzését, a **három fő** rétegen belüli jellegzetességek kimutatását folytatnunk kell, ráadásul – a szakma szabályainak megfelelően – fontosnak tartjuk, hogy a munkánk első eredményeként létrehozott csoportokat az ifjúságszociológiai szakma értékelje, tesztelje. Ebben a tanulmányban még nem e 22 csoport és a közöttük lévő kapcsolat elemzésére, sokkal inkább ezek leírására vállalkozunk.

A társadalmi rétegek – egy dimenzió mentén – vertikálisan egymásra fektetett társadalmi makrocsoportok, melyek között hierarchikus sorrend van. A szociológiai szakirodalom szerint van értelme felső, alsó, illetve középrétegekről beszélni. Ezzel szemben a társadalmi csoportok – több dimenziós térben helyezkednek el. Ebben az esetben nem feltétlenül egyértelmű az, hogy melyik csoport van felül, hiszen egyszerre több szempontot is figyelembe kell venni. A kutatásunkban a klaszterelemzés módszere tipikusan társadalmi csoportokra osztotta fel elemzésünk során a sokdimenziós teret. A három fő réteget az elemzés során, a több szempontból is azonos dimenziók mentén kialakuló csoportokból képeztük úgy, hogy a réteghatárok elmozdulhatnak. A rétegek tehát valóban hierarchiát képeznek, de az egyes rétegen belüli csoportok között horizontális kapcsolatot tételezünk. Az életkor előre haladtával a fő rétegen belül létrehozott csoportok között cserélődhetnek a fiatalok, vagyis egy 18 év alatti fiatal iskolai életpályájának lezárultával más csoportba lép, léphet át.

Természetes kérdésként vetődhet fel, hogy a munka eddigi menetében kialakított ifjúsági csoportok egy az egyben megfellelthetők-e egy-egy társadalmi életpálya-modellnek. Előzetes feltételezésünk szerint az egyes nagy társadalmi csoportokba tartozó fiatalok közel azonos életutat járnak be. Az esetek többségében azonos családi háttérből, társadalmi-gazdasági közegekből indulva azonos iskolai és munkaerő-piaci pozíciót vesznek fel. Az egyén számára a társadalmi rétegződésben elfoglalt hely erős, néhol determinisztikus hatást gyakorol az életpályájára. Az elemzésből kitűnik, hogy a „nyertesként” aposztrofált csoportokat alkotó egyének a társadalmi rétegződés felsőbb részéből rekrutálódtak, míg a „vesztes” életpálya-modell a társadalom alsó rétegeiből származó fiatalokra jellemző tulajdonság. Az egyes alrétegekbe tartozó fiatalok az állam szerepvállalása iránti igénye is közel hasonló, amelyet alapvetően objektív társadalmi helyzetük határoz meg. Érdemes felhívni arra is a figyelmet, hogy az állami segélyek, az állami paternalizmus iránti igény a nehezebb sorsú, a rendszerváltozás következtében vesztes pozícióba kerülő ifjúsági rétegben a legjelentősebb. A jobb helyzetben lévő, alkalmazkodásra képes fiatalok esetében is feltehető azonban, hogy az állam esetleges szerep-

vállalását kedvezően fogadják. Esetükben azonban a motivációk – az előzetes hipotézisek alapján – egészen eltérőek lehetnek. Elég csak arra utalni, hogy többségük számára legjelentősebb probléma a munkanélküliség mellett a lakáshoz jutás, illetve a családalapítás. Mindhárom alapp probléma – ugyanakkor fő életcél – megoldására a kormányzatnak fel kell készülni, és az egyes ifjúsági csoportok igényeire adekvát válaszokat kell nyújtani.

Az ifjúság társadalmi rétegeinek, csoportjainak bemutatásakor a következő módon járunk el:

A tudástőkéhez, az anyagi tőkéhez, valamint többi dimenzióhoz, különösképpen a rendszerváltozáshoz való viszony alapján két szélső életpálya-modellt (fő réteget) tudott az elemzés teljesen tisztán rögzíteni. E két fő réteget nevezhetjük a rendszerváltozás ifjúsági „nyerteseinek” és „veszteseinek”. A „nyertes” és a „vesztes” fő rétegen belül egyaránt hét-hét csoport rögzíthető, amelyeket külön-külön jellemezni fogunk. *Egy fiatal akkor kerül be az adott csoportba, ha a hat fő dimenzió szerint azonos jellegzetességekkel bír.* Ez persze nem jelenti azt, hogy ha egy klasztercsoportban az átlagéletkor 17,5 év, akkor ugyanebben a csoportban ne lehetnének 29 évesek. Viszont egy ilyen alacsony életkori átlagú csoportban lévő 29 évesek más dimenziók szerint sokkal inkább hasonlítanak erre a csoportra, mint a többire.

A két fő életpálya-modellbe tartozó fiatalok között a vizsgálat szinte semmiféle átjárást nem mutatott ki a tudástőke és az anyagi tőke elemzése alapján (lásd 1. ábra). Ez azt jelenti, hogy a kutatás jelen állása szerint, a „vesztések” számára az állam nyílt beavatkozása is kevés ahhoz, hogy a társadalmi hierarchiában magasabb helyet elfoglaló szűkebb csoportjainak élet és létkörülményeit akár csak megközelítsék. A „vesztések” depriválódott csoportjai számára a pusztá létfenntartás jelenti a legnagyobb kihívást, míg a „nyertes” rétegbe tartozók egy – szűkebb elit-budapesti – része nyugat-európai szintű életmódon él a szülői család által biztosított háttér és saját munkája révén. A „vesztes” – elsősorban falusi, családos – fiatalok képtelenek voltak alkalmazkodni a rendszerváltozás kihívásaihoz, innovatív képességük alacsony, motiválatlanok. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az elemzett csoportok a piacgazdaság kiépülését megelőzően is kedvezőtlen társadalmi pozícióban éltek, így versenyhátrányuk versenyképtelenséggé alakult át. Számukra a társadalmi mobilitás esélyei minimálisak, az egyetlen kitörés az iskolai életszakasz meghosszabbodása lehet.

A fentiekkel ellentétben a rendszerváltozás „nyertesei” képesek voltak alkalmazkodni a piacgazdaság által megkövetelt új kihívásokhoz. Életésélyeik messze kimagaslanak az egész ifjúsági társadalomból, azonban esetükben is feltételezhető, hogy versenyelőnyüket nem kizárólag a rendszerváltozás idején halmozták fel, hanem egyes csoportjaik a szülők révén már az előző rendszerben is hasonló előnyöket élveztek. A „nyertes” rétegbe sorolt fiatalok szá-

mára az egyes dimenzióban meglévő előnyök összeadódnak, azaz a magas kulturális tőke jó anyagi helyzettel párosul, amelyet az esetek többségében jelentős érdekérvényesítő képesség (network) egészít ki. Feltűnő az is, hogy egyetlen olyan „nyertes” réteget sem rögzített az előzetes elemzés, amelyben többségben élnének a családos fiatalok. Sőt azt tapasztalhatjuk, hogy a családos, gyermeket vállaló rétegek vagy az alsó-közép vagy a végképp leszakadó deprivált rétegekbe tartoznak.⁹⁷ Az is sajátos különbség e két rétegbe sorolt fiatalok között, hogy a vesztesek szüleinek egy része a munkaerő-piaci kihívásokra sajátos választ ad, „kivonul” a munkaerőpiacról, gazdaságilag inaktívvá válik. Az állam által biztosított jövedelmekből vagy legfeljebb alkalmi munkákból él, ami nem elegendő gyermekeik életésélyeinek jelentős javítására.

Mindezen problémák, és leginkább az átjárhatóság hiánya felvetik azt a kérdést, hogy vajon leírható-e egy kontinuum mentén a magyar ifjúsági társadalom? Az egy országhatáron belül élő fiatalok vajon egy Magyarországhoz tartoznak-e?

Az elemzés második részében a fennmaradó köztes csoportokat, a rendszerváltoztatást valahogyan túl-, megélőket jellemezzük. A „középréteg” nyolc csoportjába tartozó ifjú generációk elsősorban a városok, kisvárosok lakosai, életpályájuk egyelőre felülről korlátos, azonban amennyiben az iskolai életszakaszuk meghosszabbodik, anyagi pozíciójuk a béremelés révén javul, úgy gyermekeik számára kedvezőbb életpálya lehetőségeket képesek biztosítani. Ezek a fiatalok jelenleg semmilyen téren nem mutatnak kiemelkedő eredményeket, a köztük lévő különbségek csak a jelenlegihez fogható részletes elemzésekkel és a nagymintás vizsgálat révén mutathatók ki.

A „nyertes”, és a „vesztes” pozíció társadalomtörténeti és gazdaságtörténeti háttere

A 20. század második felétől a fejlett kapitalista országok gazdasági átalakulása következtében a munkaerő-kereslet átstrukturálódott, a mezőgazdaságban és iparban dolgozók aránya csökkent, míg a szolgáltató és az információs szektorban foglalkoztatottak száma folyamatosan nőtt. A rendszerváltozás után a nyitott gazdasággá váló és a nyugati megrendelésektől erősen függő Magyarországnak is szembesülnie kellett a fejlett világra akkor már jellemző tendenciával, hogy az ipari társadalom fogalma rég a múlté.

A globalizáció, amelyhez ma minden ország és benne minden gazdasági szereplőnek alkalmazkodnia kell, leginkább az információ és a pénztőke szabad áramlását jelenti. A globalizáció folyamata a hálózatszerűen tervezett, gyors reakciókra képes, racionalitásra érzékeny, profitorientált vállaltok megjelenését indította el. Legjellemzőbb vállalat típusává a multinacionális cégek váltak, amelyek a rentábilis termelés megszűnése esetén, továbbköltöznek

az olcsóbb munkaerőt szolgáltatni képes országokba, munkanélküliek ezreit hagyva maguk mögött. A globalizációnak ez egy olyan sajnálatos konnotációja, amely leginkább a versenyképtelen, kevésbé képzett munkaerőt sújtja. Ez a folyamat a fejlett kapitalista országokban azzal járt, hogy elsősorban a munkaerő ára miatt bizonyos iparágak mára már teljesen kiszorultak. Ilyen a könnyű- és a nehézipar néhány ágazata, például a textilipar, vagy a hajógyártás. A munkaerőpiac igazodni kényszerült ehhez a helyzethez, és átstrukturálódott.

A networkszerűség – a hálózatiság – a gazdaságról átszivárgott a társadalomra is. Manuel Castells *Network Society* című munkájában a network jellegű együttműködést a repülőtéri V.I.P. várótermek közönségével ábrázolja. Olyan emberek fordulnak meg itt, teremtenek kapcsolatot, alkotnak egy hálózatot, akik átlagon felüli mennyiségű és minőségű információval rendelkeznek a politikáról és a gazdaságról. Ezeket az információkat, tudástókékat pedig fel is használják munkájuk során.⁹⁸

A hálózatiság azonban nem csak az elit életmódjára, tevékenységére jellemző fogalom, attól sokkal többet jelent, hiszen a mindennapok életére is rányomja a bélyegét. Az Internet vagy a CNN révén egy olyan percre pontos, hatalmas információs hálózatba kapcsolódhatunk be, mely számtalan előnyt jelent annak, aki képes belépni ebbe a hálózatba. De hálózatszerűen formálódik az úgynevezett kapcsolati tőke is. A fontos, értékes ismerősök valószínűleg másnak is azok, azaz az informális vagy a formális kapcsolatok is hálózatot alkotnak.

Az információs társadalom húzóágazata a „New Economy”, az Újgazdaság, amelynek főbb komponensei a számítástechnika, a távközlés, az információtermelés. Az információs társadalom tehát nem más, mint a tudástársadalom.

A társadalom fő meghatározója már nem az anyagi javak termelése, hanem a tudás birtoklása. Az anyagi javakat, az autóktól a dugóhúzóig a fejlett kapitalista országokban automata robotok, vagy félautomata gépek készítik. A nehézipar teljesen leépül, leginkább az újrafelhasználás veszi át a helyét. A társadalom java már csak tudást termel, autót és robotot tervez, távközlést üzemeltet, épít ki, és fejleszt, gyógyszert kutat; a kereskedelemben, az oktatásban és a szolgáltatásban dolgozik. Ez a folyamat egyre inkább felgyorsul és a kétkezi munka mindinkább elértéktelenedik. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a szakmunka értéktelenedik el, épp ellenkezőleg. Egyre értékesebbé, precízebbé és pontosabbá válik, ahogy a fejlett technika megjelenik az adott szakmában. Elég, ha a vakológépre, az autódiagnosztikai számítógépekre vagy a számítógép vezérelte esztergákra, illetve varrógépekre gondolunk. Azok a szakemberek, szakmunkások maradnak csak a munkaerőpiacon versenyképesek, akik képesek lesznek alkalmazkodni az új kor előírásaihoz;

akik nem képesek erre, azok mindinkább kiszorulnak a munkaerőpiacról és a kevésbé értékelt kétékezi, illetve betanított munkákat kell vállalniuk.

A jövőre való felkészítés feladata az alapok lerakásával kezdődik. A fiatalok felkészítése, képzése jelenti az információs társadalom új trendjéhez való igazodást, a munkaerő-piaci versenyképesség megtartását. Különösen igaznak véljük ezt akkor, amikor Magyarország csatlakozik az Európai Unióhoz, amelynek munkaerő-piaci versenyképességét már korábban átesett ezen az alkalmazkodni kevésbé képes társadalmi csoportok számára fájdalmas szerkezetváltozáson. Megjegyzendő, hogy Magyarországon rövid 10 év alatt az államszocialista gazdálkodást nem egyszerűen a kapitalista tőkés piaci termelés váltotta fel, hanem a gazdaság igyekszik a globalizálódó világ kihívásainak is eleget tenni. A szerkezetátalakítás tehát kettős teherként hárult a fiatalokra. Nemcsak azok szelektálódtak ki vagy szelektálódnak ki a munkaerőpiacról, akik alkalmatlanok voltak a piacgazdaság által megkövetelt rutin elsajátításához, de féltő, hogy a magyar piacon még csak-csak helyet szerzők is szembekerülnek az „Új Gazdaság” kihívásaival.

A társadalomkutatók többségének álláspontja szerint azok vannak előnyös, „nyertes” helyzetben, akik olyan az EU-normákhoz, és az információs társadalomhoz képest konvertálható tudástőkét – elsősorban nyelvtudást, számítógépes ismereteket, személyes kapcsolathálózatot, felsőfokú, versenyképes végzettséget – tudnak magukénak, amely segítségével képesek átlagon felüli állásokhoz jutni, illetve sikeres vállalkozásokat indítani. Az előnyös helyzetű fiatalok képesek bekapcsolódni a hálózatok világába, az egyre nagyobb intenzitással áramló információkat megszerezni, hasznosítani. A nyertes csoport jellemzője beágyazottságuk is. Ez azt feltételezi, hogy mind ők mind szüleik rendelkeznek konvertálható társadalmi tőkével. Nem elhanyagolható ugyanakkor az az elméleti megközelítés, amely Sartre-hoz köthető, miszerint a társadalmi kapcsolatok horizontálisan illetve vertikálisan az adott társadalmi csoporthoz tartozás harmadik generációjától a legmeghatározóbbak.

„Vesztes” helyzetbe azok a fiatalok kerülnek, akik nem képesek alkalmazkodni az információs társadalom követelményeihez. Nem beszélnek nyelvet, nem ismerik a számítógépet és ezért kimaradnak egyre fontosabbá váló hálózatokból, például az Internetből. Rosszabb anyagi helyzetük miatt még lehetőségük sincs a hátrányaik csökkentésére. Ehhez a csoporthoz tartozók illetve szüleik nem rendelkeznek olyan társadalmi tőkével amely jól konvertálható gazdasági tőkévé. A csoporthoz való leszakadás ismérve lehet a network hiány illetve megfelelő iskolai végzettség ellenére sem működő munkaerő-piaci képesség.

Nyertes	Köztes	Vesztes
Jó érdekérvényesítő képességű, nyugat-európai szinten élő fiatalok	Vidéki jó anyagi helyzetben lévő perspektivikus nők	Deprivált falusi férfiak
Modern, nyugat-európai szinten élő „felső nő”	Vidéki tanárnő	Perspektíva nélküli falusi tanulók
A „nagy” lehetőséggel rendelkező „felső” társadalmi csoportba tartozók	„Párkapcsolatra vágyók”	Hagyománytisztelő, deprivált falusi nők
Nyitott értelmiségi	„Társadalmi rendbe simulók”	Perspektívátlan, pénzhajhász falusi férfiak
Network-hiányos budapesti tanulók	„Konzervatív” alsó-közép városi nő	Tradicionális, vallásos falusi nők
Vidéki feltörekvő fiúk	Társasági, bulizós férfi	Hatalomvágyó, földhöz ragadt férfiak
Konzervatív beállítottságú, modern városi nő	„Nihilisták”	„Mintha világban élő” budapesti vesztesek
–	Családos vidéki szakmunkások	–

A rendszerváltozás nyertesei

Jó érdekérvényesítő képességű, nyugat-európai szinten élő fiatalok

A fiatal generációk társadalmi hierarchiájának csúcsán él egy szűk, elit-budapesti (elit budai kerületek és az V. kerület), illetve budapesti réteg. Az ebbe a csoportba tartozó fiatalok az idősebb korosztályba tartoznak, tehát betöltötték a 25 életévüket, szinte megegyező arányban találhatók közöttük nők és férfiak. A csoportba olyan fiatalok kerültek, akik között vannak tipikus „singli” életmódot élők – saját lakás, kapcsolatban, de nem együtt élnek –, ugyanakkor jelentős részük házastársi vagy élettársi kapcsolatban él. Legfőbb jellegzetességük, hogy rendkívül jó családi háttérrel rendelkezve nagyon magas iskolai végzettséget érnek el. Majdnem 60 százalékuknak legalább az egyik szülője felsőfokú végzettségű, a kibocsátó család fenntartója, a Központi Statisztikai Hivatal besorolása szerint, értelmiségi foglalkozási kategóriába tartozik.

A rétegbe sorolt fiatalok kétharmada rendelkezik valamilyen felsőfokú végzettséggel, anyagi helyzetük pedig kiemelkedően jó. Bevételeiket saját forrásból szerzik, családjukban az átlagnál nagyobb számban fordul elő

vállalkozás. Nem véletlen, hogy saját lakásban laknak, elhagyják a kibocsátó családot. Az állam segítségnyújtására nincsenek rászorulva, de amennyiben lehetőségét kapnak – feltehetően – nem utasítják el azokat.

Általános és középiskolai tanulmányaik alatt különórákon próbálták egyébként is meglévő kulturális előnyüket tovább javítani. A felhalmozott tudástőke folyamánként elsősorban a magas kultúra iránt nyitottak. Az átlaghoz képest többet járnak színházba, hangversenyre, múzeumba, és több mint kétszer annyit könyvet olvasnak, mint a mintába került fiatalok általában.

A 2000-es adatok szerint ezen fiatalok nyelveket beszélnek, kétharmaduk háztartásában található számítógép, és ezzel nagy részt a számítógépes világhálózatot is képesek igénybe venni. Vagyis semmiféle információszerzési monopólium nem befolyásolja tájékozódásukat, nyitottak és életükkel elégedettek.

A rendszerváltozás óta eltelt évtizedet – egyedülállóként – nem negatívan értékelik, a jövő felé pedig kifejezetten kedvezően, várakozóan és többnyire nyugodtan tekintenek. Vannak életcéljaik – mint a gyermekvállalás – és ezeket képesek is megvalósítani. Érdekes azonban, hogy szüleik életét nem fogadják el, valami mást, jobbat szeretnének, mintaadójuk és vonatkoztatási csoportjuk – feltehetően – a Lajtán túl élő hasonló korban élő fiatalok.

Végül a saját és családjuk kedvező helyzetét elősegíti az is, hogy olyan széles kapcsolati hálóval (network) rendelkeznek, amelyeket nemcsak egyszerűen birtokolnak, de használnak is, ezáltal érdekérvényesítő képességük kiemelkedő.

A nagyon kedvező érdekérvényesítő képességgel rendelkező, nyugat-európai fiatalok életkörülményeit megközelítő csoport tagjainak életpályája születésük pillanatától kezdve kipárnázott, a családi háttér olyan védőburkot von feléjük, amely, ha nem játsszák el, egyenes életvonalvezetést tesz számukra lehetővé.

Modern, nyugat-európai szinten élő „felső nő”

Az előbb jellemzett csoporttal szinte azonos jellegzetességgel bír az az alréteg, amelyet munkanévként „modern, nyugat-európai szinten élő „felső nőnek” neveztünk el. E szűk csoport tagjai 24 évnél idősebb nők, 99 százalékuk diplomás, anyagi helyzetük azonban rosszabb a fentebb leírt csoportnál. (lásd 1. ábra)

Hasonlóan az előző réteghez a kibocsátó család kedvező lehetőséget teremtett számukra, hiszen a családok több mint felénél legalább az egyik szülő felsőfokú végzettséggel rendelkezik, a KSH foglalkozási csoport leírásában a

családfők háromötöde vezető vagy értelmiségi kategóriába tartozik. Az iskolai életútjuk során e fiatal nők tudásukat különórákon javították, nyelveket beszélnek, számítógépet használnak. Tudástőkájük messze kiemelkedik az összes réteget vizsgálva.

Kulturális fogyasztási szokásaik sem sokban térnek el az előbbi csoport tagjaitól, sőt ha lehet állítani még inkább nyitottak a kultúra elit irányai felé. Ők járnak a legnagyobb arányban múzeumba, hangversenyre, és a legtöbb könyvet olvassák az összes mintába került fiatal közül.

Az életük jelenlegi alakulásával teljes mértékben elégedettek, de az elmúlt 10 évet valamivel negatívabban szemlélik, mint az előzőekben bemutatott társaik. Jövőképük azonban optimista, bizakodva és megalapozottan várják a jövőt. Az alapvető különbség e két csoport között elsősorban a családi állapotban, az önállóság kérdéskörében, valamint az érdekérvényesítő képességben fedezhető fel. A „modern nő” alrétegébe sorolt fiatalok nem önállóak, szüleikkel, a kibocsátó családban élnek, ezért legfontosabb problémának a lakáskérdés megoldatlanságát tekintik. Anyagi helyzetük rendezett⁹⁹, ezért lakásproblémáikat az állami lakáshitelek révén képesek orvosolni.

Érdekérvényesítő képességük ugyan kedvezőbb az átlag fiatalnál, azonban nem kiemelkedő. Az előrejutáshoz számukra – szemben az előzőekben leírt társaikkal – jóval több saját erőfeszítésre van szükség, az életpályájukban ezért az egyéni képességeknek nagyobb a szerepe.

Összességében azonban elmondható, hogy a „modern felső nő” nyitott, érdeklődő és művelt, életkilátásaik jók, születendő gyermekeik számára átörökíthetik a szüleik és saját maguk által felhalmozott előnyöket.

A „nagy” lehetőséggel rendelkező „felső” társadalmi csoportba tartozók

A „nagy” lehetőséget a kezükben tartó fiatalok – a „nyertes” réteg általános jellegzetességeinek megfelelően – elsősorban megyei jogú városokban és Budapesten élő 21-25 év közötti egyelőre a kibocsátó családban élő férfiak. A „nagy” lehetőséget szüleik biztosítják számukra, akik a kulturális és az anyagi tőke minden lehetséges előnyeit gyermekük rendelkezésére bocsátják. A réteg fiataljai többségében olyan egyetemisták vagy főiskolások, akiknek a szülei magas tudástőkét halmoztak fel, egy részük vezető beosztású vagy értelmiségi foglalkozási kategóriába tartozik, és az átlaghoz képest magas a vállalkozó szülők aránya is. Anyagi helyzetük¹⁰⁰ éppen ezért igen kedvező, aminek következtében – nem meglepő módon – életükkel elégedett, de nem megalkuvó fiatalok képe bontakozik ki. Sőt, az összes réteget figyelembe véve is jelentős körökben a szülői életet elutasítók aránya. Hipotézisünk

szerint bár élvezik, de mégsem fogadják el a szüleik megfeszített élethosszig tartó munkáját.

Értékeikben inkább az elutasítás, a tagadás dominál, nem fontos számukra sem a munka, sem a család, sem a társadalmi hasznosság, de még a szerelem sem. Ebbe a sorba illeszkedik, hogy a káros szenvedélyek által talán a leginkább megérintett csoportról beszélhetünk. A rétegbe tarozó fiatalok 76 százaléka (!) kipróbált már életében valamilyen drogot, kétharmada naponta dohányzik. Azaz az életet úgy élik, ahogy kapták: könnyen.

A nyertes-vesztes szubjektív dimenzióban nagyon kedvező pozíciót foglalnak el, hiszen ők azok, akik a legpozitívabb jövőképpel rendelkeznek, és az átlaghoz képest pedig jóval kedvezőbb véleményük van a rendszerváltozás óta eltelt időszakról. Érdekérvényesítő képességük kiemelkedően magas, ami minden bizonnyal szoros összefüggésben áll a szüleik által betöltött magas pozícióval.

E csoportot összességében jellemezve elmondható, hogy életpályájuk megalapozott, és előre mutató, azonban sajátos kockázatokat rejt. E kockázatot pedig a devianciák iránti fokozott hajlam, és az instabil értékvilág rejt.

Nyitott értelmiségi

A budapesti elit kerületekben vagy Budapest más területein élő „nyitott értelmiségi” életet élő fiatalok szintén főleg főiskolások és egyetemisták. Ennek megfelelően koruk 19–25 év. Családi körülményeik kedvezőek, a szülők nagy többsége diplomás – 78 százalékban legalább az egyik szülő felsőfokú végzettségű –, akik a foglalkozási hierarchiában jelentős posztokat értek el. A csoportba sorolt fiatalok családjának fenntartója jórészt vezető, vagy értelmiségi, esetleg egyéb szellemi beosztást tölt be. Mindezek következményeként anyagi helyzetük kedvező. Az anyagi és tudástőke eredőjeként a „nyitott értelmiségi” csoportjába sorolt fiatalok többsége különóra járt középiskolás korában, nyelveket beszél, és otthon is számítógépezik (kétharmaduk lakásában van számítógép).

A magas kultúrát jelképező kulturális tereket az átlagosnál sokkal nagyobb arányban látogatja, rendszeresen olvas, művelődik. Hasonlóan a „modern nőnek” nevezett csoportba tartozó fiatalokhoz legnagyobb problémát számára a lakáshoz jutás jelenti, hiszen a szüleinél lakik, önállóan. Perspektívája a tanulás, majd az elhelyezkedés, azaz a megalapozott, biztos karrier. Ugyancsak a „modern nő” elrétégeiben leírtak köszönnek vissza akkor is, ha a kapcsolati tőkéjüket vizsgáljuk. Bár az átlaghoz képest valamivel magasabb érdekérvényesítő képessége, azonban más „nyertes” csoporttal összehasonlítva ez nem jelent biztos jövőt, jó elhelyezkedési lehetőséget. Talán éppen

ezért nyitott a közélet problémái iránt, fontos számára a társadalmi rend, a politika, a társadalmi hasznosság, a munka és a hivatás.

Bár az Ifjúság 2000 nem ad megfelelő támpontot a generációsság kérdésre, más vizsgálatok¹⁰¹ arra engednek következtetni, hogy az ehhez a réteghez tartozók inkább harmad- mint másodgenerációs értelmiségi családokban nőttek fel.

Életpályájában adottak a lehetőségek: a családi háttér, a magas iskolai végzettség, az információszerzés és a művelődés csatornáinak széles kínálata és használata mind-mind biztosítja számára, hogy kiemelkedően sikeres életutat járjon be, sikeres és hasznos állampolgár legyen.

Network-hiányos budapesti tanulók

Az utolsó budapesti nyertes réteget reprezentáló csoportba elsősorban férfiak, mégpedig 18 év alatti jelenleg gimnáziumba járó férfiak tartoznak. Előttük még semmi befejezett, lezárt pálya nincs, a jövő szempontjából értékes kapcsolataik rendkívül szűkösek, egyelőre csak a szülőkre támaszkodhatnak. A szülők az adatok elemzése alapján igyekeznek megadni minden lehetőséget, hogy a gyermekeik optimális előmenetele biztosított legyen. A kibocsátó családok több mint fele olyan, ahol legalább az egyik szülő felsőfokú végzettségű, a családfő pedig leginkább értelmiségi, szellemi tevékenységet folytat a KSH besorolása szerint, valamint az átlagot meghaladja közöttük az iparos, kereskedő kategóriába sorolt személy is. A család anyagi helyzete a fenti rétegekhez képest valamivel kedvezőtlenebb, azonban az átlaggal szinte össze sem hasonlíthatók jövedelmi viszonyaik, ily módon bevételeik jelentős részét saját keresetükből állítják elő.

Az alréteg egyik specifikuma, hogy mindenkinél magasabb körökben az otthoni számítógéphasználat, jelentős idegennyelvtudás. Ezek a fiatalok – életkoruknál fogva – valóban megfelelnek annak a közhelynek, hogy az igazán kedvező munkaerő-piaci helyzetbe azok kerülhetnek, akik diplomások, beszélnek idegen nyelvet, és készségszinten használják a számítógépet. Bennük ott a lehetőség, de ahogy a bevezetőben jelzett ábra plasztikusan mutatta, az anyagi tőkepozíciójuk és a tudástőke még nem áll – egyszerűen koruknál fogva – összhangban egymással.

A „network-hiányos” csoportba sorolt fiatalok az ifjúság legégetőbb problémájának a kábítószerrel elterjedését ítélik, azonban ők maguk – saját bevallásuk szerint – szinte alig-alig érintettek a deviáns viselkedésformák által. Átlagnál jóval alacsonyabb közöttük a dohányzó, alkoholizáló és a kábítószert kipróbáló fiatalok aránya. Személyes életterveikben a továbbtanulás, a későbbi elhelyezkedés és a lakáshoz jutás szerepel. Értékviláguk koruknál és

élethelyzetüknél fogva jellemző, hiszen fontos számukra az igaz barátság, a szépség, az érdekes élet és a műveltség.

Nagyon fiatal, szépreményű csoport képe bontakozik ki, amelyről azonban – éppen fiatal kora miatt – csak a jövő dönti el, hogy mi a valódi arca, képes-e a tálcán kínált lehetőséget valóban kihasználni. Amennyiben tudástókéjuket tovább javítják nyitva áll előttük az út, hogy elérjék a legfelső két alréteg életszínvonalát, életstílusát.

Vidéki feltörekvő fiúk

A réteg megnevezése bár első olvasatban pejoratívnak tűnik, pusztán azt hivatott jelezni, hogy a két nem budapesti „nyertes” réteg egyikéről, azokról a főiskolás, egyetemista férfiakról van szó, akik kiemelkedő fogékonyságot mutatnak a hatalom, a politika és közélet iránt. E csoport tagjai főleg megyei jogú városokban, megyeszékhelyeken, valamint nagyobb városokban nőttek fel olyan családokban, ahol a tudás és anyagi tőke kedvező konstellációja érvényesült. A családok háromötödében legalább az egyik szülő felsőfokú végzettségű, ezen belül is kiemelkedő a két diplomás szülők aránya. A családfők majdnem fele valamilyen magas beosztású szellemi tevékenységet folytat. Az anyagi javakat a szülők saját erőből állítják elő, amelyhez hozzájárul az is, hogy átlagosnál magasabb körökben a vállalkozásokat üzemeltetők aránya. Ennek következményeként jövedelmi, anyagi helyzetük kiemelkedően jó, nem budapesti viszonylatban a legkedvezőbb.

Az alrétegbe tartozó férfiak jelentős hányada általános és középiskolás korában tanulmányait különórákkal egészítette ki, nyelveket beszélnek, kétharmaduk háztartásában otthon is található számítógép.

Ami e csoportot különösen érdekessé teszi, az egyrészt a szülői élethez való viszonyulás, másrészt az érdekérvényesítő képesség. Az összes eddig „nyertes” rétegbe tartozó fiatal vagy inkább elutasította szülei életét, vagy semleges volt azzal szemben. Ezzel szemben mindkét nem budapesti „nyertes” rétegben jelentős számban fordulnak elő a szülői életet elfogadó, azzal gyakorlatilag egyet értő fiatalok. E tényezőt érdemes a későbbiekben részletesen megvizsgálni, most azonban csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a nem budapesti „nyertes” fiatalok elsősorban mintakövetők, elsősorban – valószínűleg – a szülői mintákat követők. Még egy szempontból hasonlítanak a két nem budapesti „nyertes” rétegbe tartozó fiatalok. Bár az egyik csoport főleg férfiakkal a másik főleg nőkkel áll egyaránt jellemző rájuk az extrém magas érdekérvényesítő képesség. A „vidéki feltörekvő férfiak” esetében rögzíthető a legjelentősebb kapcsolati háló. Ők azok, akik a legtöbb olyan ismerőssel, barátal, rokonnal rendelkeznek – saját maguk vagy szüleik révén –, akiket szük-

ség esetén, céljaik elérése érdekében mozgatni is tudnak. Megjegyzendő, hogy e kapcsolati háló nem egészen azt az értéket képviseli, mint ha a fiatal Budapesten élne. Helyi szinten ezek a kapcsolatok kitűnő lehetőséget jelenthetnek, de nem biztos, hogy elegendőek a legelisebb csoportba való bekerülésre.

E csoportot összességében jellemezve megállapítható, hogy perspektivikus, egyenes vonalú karrierpálya áll előttük, amelynek egy lehetséges kifutása a politikai alrendszerbe való belépés és karrierépítés.

Konzervatív beállítottságú, de modern városi nő

A nyertesként aposztrofált fő réteg utolsó csoportjaként a „konzervatív beállítottságú, de modern vidéki nő” alrétegét mutatjuk be. Fontos újra jeleznünk, hogy a főrétegen belüli egyes csoportok nem hierarchikus viszonyban állnak egymással. A kutatás jelenlegi állapotában inkább mellérendeltségi viszonyról beszélhetünk, hiszen az alapidimenzióban, a tudás- és anyagi tőkéhez való hozzájutás mértékében szinte alig van különbség az egyes nagycsoportok között. Mint az látható volt, szinte mindegyik alrétegen belül dominálnak a főiskolások, egyetemisták vagy a főiskolát egyetemet végzettek. A szülők státushierarchiában betöltött pozíciója mind a hét „nyertes” csoporton belül rendkívül magas, az egyes csoportokba a vezető, értelmiségi és egyéb szellemi tevékenységet folytató, diplomás szülők gyermekei kerültek.

A „konzervatív beállítottságú, de modern vidéki” rétegébe a 23 év feletti, négyötödös arányban diplomával rendelkező, szüleivel élő, házastársi és élettársi kapcsolatot egyelőre nem létesített nagyvárosi alkalmazott nők tartoznak. A szülői család 40 százalékában legalább az egyik szülő felsőfokú végzettségű, a KSH foglalkozási kategóriáin belül a családfőt tekintve dominál az értelmiségi tevékenység. A csoport tagjai az átlaghoz képest jobb anyagi helyzetben élnek, ez azonban a többi „nyertes”-hez képest alacsonyabb értéket mutat. Ennek ellenére a csoport tagjai életükkel nagyrészt elégedettek, és mint ahogy azt korábban jeleztük a szülői életmódot képesek és hajlandók is elfogadni.

A csoportba sorolt fiatal nők általános és középiskolás tanulmányaik alatt különórára jártak, nyelveket beszélnek. A különböző kulturális intézményeket, ezen belül is az ún. magas kultúrát jelképező múzeumokat, színházat, hangversenyeket jóval az átlagot meghaladó mértékben látogatják. Kulturális fogyasztási szokásaik a „modern felső nő” rétegjellemzőit közelítik. Az otthoni számítógéppel való ellátottság azonban a korábbi kategóriákban jellemző kétharmados arányhoz képest alacsonyabb, esetükben nem éri el az 50 százalékot. Megjegyzendő, hogy ez az arány még mindig messze az Ifjúság 2000-ben mért átlag felett található.

Az eddig jellemzett összes alrétéghez hasonlóan a csoport tagjai is szeretnék gyermekeket – a leggyakoribb említés a legfeljebb két gyermek –, azonban az életcélok között ebben az esetben messze kimagaslik a családalapítás, a gyermekvállalás, és a lakáshoz jutás. Értékvilágukban kiemelt szerep jut a kultúrának, műveltségnek, a vallásnak és hitnek, a nemzetnek, a társadalmi hasznosságnak és jövőnek. Az értékskálákon elfoglalt pozíció arra utal, hogy értékeken alapuló céljaikat munkájuk révén kívánják elérni. Ehhez nagy segítséget jelent, hogy érdekérvényesítő képességük, kapcsolati hálójuk az összes réteget együttnézve a harmadik legmagasabb. Fontos versenyelőny ez még akkor is, ha a nem budapesti network jelentősége leginkább helyi szinten érvényesíthető.

Az alrétég tagjai perspektivikus, jó kiinduló helyzetben lévő, tradicionális értékeket valló de ugyanakkor modern nők, akik számára az elkövetkezendő évek legnagyobb kihívása – hipotézisünk szerint – a gyermekvállalás és a karrier összeegyeztetése lesz.

A rendszerváltozás vesztesei

Deprivált falusi férfiak

Az ifjúsági társadalom legnehezebb helyzetben lévő csoportját, „deprivált falusi férfiakként” nevezte el a kutatás. Az ebbe a rétegbe tartozó mintegy 120 ezer fiatal rendkívül nehéz körülmények között él, jövője szinte kilátástalan. A tudástökéért és az anyagi javakért folytatott harcban alulmaradt társaival szemben. E csoport tagjai legjellemzőbb módon az Észak-Alföld és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei falvak lakói.¹⁰²

Korosztályi összetételt tekintve a „deprivált falusi fiúk” az idősebb korosztályt képviselik, többségük betöltötte a 24. életévét. Családi háttérük a kibocsátó és a saját család esetében is rendezetlen, egyharmaduk nem ép családban nőtt fel, sőt az állami gondozásban nevelkedettek messze az átlag feletti arányt képviselnek a többi réteggel összehasonlítva. A csoport tagjai között fele-fele arányban oszlanak meg a házastársi, élettársi közösséget létesítők, valamint az egyedülállók. A csoport minden második tagja gyermeket nevel, azonban többségük – közel kétharmaduk – szüleivel vagy élettársa, házastársa szüleinél él, azaz lakáskörülményeik rendezetlenek.

Az iskolai életútjuk nagyon korán lezárult, 82 százalékuk nyolc osztályt vagy még nyolc osztályt sem végzett. Jellemző, hogy a csoport tagjainak mintegy hatoda hat osztály elvégzése után abbahagyta tanulmányait. Olyan, a rendszerváltozás előtt, vagy közvetlen a változások időszakában megszerzett alacsony tudásszinttel rendelkeznek, amely csak a munkaerőpiac legkevésbé

megfizetett álláslehetőségeit vagy még azt sem teszi számukra elérhetővé. A gazdasági rendszerváltozás óta eltelt években képzettségük nem javult, egyáltalán nem rendelkeznek olyan tudásfajtaival, amely konvertálható lenne akár csak a magyar munkaerő-piacon. Az európai uniós csatlakozás pedig nemhogy javítaná – de hipotézisünk szerint – tovább rontaná jelenlegi helyzetüket. Az alacsony iskolázottság körükben átöröklődik apáról fiúra, mert a szülők több mint 90 százaléka sem rendelkezik érettségivel. Az Andorka Rudolf által felállított foglalkozási kategóriarendszerben a kibocsátó család családfője 24 százalékos arányban a betanított munkás, 20 százalékosban a segédmunkás, míg 15 százalékos arányban mezőgazdasági fizikai dolgozó. Ha azonban a KSH foglalkozási kategóriarendszerét vesszük figyelembe nyilvánvalóvá válik, hogy a szülői család családfője többségében gazdaságilag inaktív, vagy munkanélküli. Azaz – szemben a nyertes réteg gazdaságilag aktív szüleivel – szembetűnő, hogy a munkaerő-piaci kihívásokra ezen csoport válaszai leginkább a „kivonulás” kifejezéssel jellemezhetők, hiszen nemcsak a szülők, de gyermekeik körében is jellemző életmód a munkanélküli segélyből a jövedelempótló támogatásból való életmód, valamint az inaktivitás. Mindezen okok miatt a csoport – illetve következőben jellemzésre kerülő két alréteg – bevételi szerkezetében jelentős, domináns szerepet játszik az állami forrás, a különböző segélyek, pótlékok, támogatások.

A „deprivált falusi férfi” az összes jellemzésre kerülő csoportot is figyelembe véve a legelégedetlenebb jelenlegi életével, anyagi körülményeivel, jövőbeni kilátásaival. Deprivált helyzetüket jól jellemzi, hogy a múlt és a jövő egyaránt negatív megítélés alá esik esetükben, sőt a rendszerváltozás óta eltelt évtizedet és a következő éveket is a legnegatívabban ítélik meg. Ezen fiatal motiválatlanok, jövőkép nélküliek. Számukra a legjelentősebb probléma a munkanélküliség, a pénztelenség, ugyanakkor közel egyharmaduknak semmiféle életcélja nincs, az elkövetkezendő öt évben semmit sem akarnak megvalósítani. Megjegyzendő azonban, hogy az összes ifjúsági réteget összevetve körükben a legmagasabb a szülői életmódot elutasítók aránya, azaz pontosan tudják, hogy mi az a létforma, amit nem szeretnének maguk és gyermekeik számára, azonban kitörési pontjuk, lehetőségük nincs, és tudástőke hiányában nem is valószínű, hogy lesz. Ezek a 24 év feletti falusi, alacsony iskolázottságú és a munkaerőpiacról gyakorlatilag kiszorult fiatalok a legalacsonyabb érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek. Nincsenek egy olyan modern hálózati világba bekapcsolva, amely a már többször emlegetett kitörést lehetővé tenné számukra.

Az állam számára a „deprivált falusi férfiak” olyan célcsoportot jelentenek, amely a biztosított segélyeket, támogatásokat felszippantja, bevételeit szinte kizárólag ebből a forrásból fedezi. Amennyiben az állam nem folyósítja a pusztá létfenntartást lehetővé tévő jövedelmüket, helyzetük kritikussá

válhat, a kriminalizáció, valamint az alkalmi munkavégzés válhat egyetlen bevételi forrásukká. Megjegyzendő továbbá az is, hogy az állami szerepvállalás fokozottabb jelenléte azért is fontos ebben a csoportban, mert e réteg tagjain belül az egészségügyi kockázatok az átlagosnál magasabb arányban jelentkeznek. A dohányzás, az alkoholfogyasztás, a mozgásszegény életmód – valamint a kutatás által nem vizsgált étkezési problémák – hosszú, de akár középtávon is az egészségügyi intézményrendszer számára potenciális betegeket jelentenek.

Perspektíva nélküli falusi tanulók

A fentebb jellemzett csoporttal szemben a „perspektíva nélküli falusi tanulók” a fiatalabb korosztály képviselői, többségükben nem töltötték be a 20 évet. Földrajzilag e csoport tagjai főleg az Alföldön található falvak nagy számú reprezentánsai.

A csoport közel 50 százaléka jelenleg szakmunkásképző intézetben vagy szakközépiskolában tanul, azaz – szemben az előző csoporttal – szerezni fog valamiféle – azonban kétes konverziós értékű – iskolai végzettséget. Ugyanakkor a csoport több mint egyötöde fiatal kora ellenére már kilépett a munkaerőpiacra úgy, hogy szakmunkásvégzettséggel rendelkezik, de egy közel tíz százalékos csoport a nyolc osztályt sem végezte el. A szülői háttér számukra nem jelent valódi erőpozíciót, hiszen a szülők 82 százalékának nincs érettségije, szakmunkásként, betanított vagy segédmunkásként dolgoznak. A családfők több mint egyharmada kilépett a munkaerőpiacról: nyugdíjas, rokkant nyugdíjas, eltartott, mintegy egyhatedük munkanélküli. A bevételi források éppen ezért jelentős mértékben állami támogatásokra alapozottak. A gyermekeik számára a kitörést az iskolai életszakasz meghosszabbodása, valamint a konvertálható tudás megszerzése jelenthetné, azonban az általános és középiskolás időszak alatt plusz ismereteket e fiatalok nem szereztek, különóra nem jártak, nyelveket nem beszélnek, számítógépet nem használnak. A kulturális tereket alig-alig látogatják, nem olvasnak, nem művelődnek, ezzel szemben a televízió meghatározó szerepet tölt be életükben.

A „perspektíva nélküli falusi tanulók” a munkanélküliséget, a pénztelenséget tartják az ifjúság legégetőbb problémájának, ugyanakkor mintegy egyötödük számára nincs motiváció, életcél, megvalósítandó feladat. Akik rendelkeznek életcéllal elsősorban a tanulást, valamint a jó munkahelyet említik. Értékviláguk szegényes, szinte alig-alig található olyan érték kategória, amelyben kiemelkedő mutatót rögzíthetnénk. Életükben – feltehetően a korosztályi jellegzetességeknek megfelelően – talán a szépség és a női nem játszik szerepet.

Hasonlóan az elsőként jellemzett „vesztes” alréteghez a „perspektíva nélküli falusi tanulók” közül is minden negyedik csonka családban nőtt fel, jelenleg – legnagyobb arányban – a kibocsátó családban élnek, nőtlenek, hajadonok. Életüket, anyagi helyzetüket kritikusan ítélik meg, elégedetlenek. Az elmúlt tíz évet vizsgálva ők állítják ki a második legrosszabb bizonyítványt, amelyben a szülők elszegényedése (munkanélküliség, inaktivitás) nagy szerepet játszhat. Az Ifjúság 2000 fiataljaira összességében egyfajta mérsékelt optimista jövőorientáció jellemző, azonban e csoport tagjai – negyedmagukkal – negatívan viszonyulnak a jövő felé is.

Összességében megállapítható, hogy a „perspektíva nélküli falusi tanulók” bár valamivel kedvezőbb induló pozícióból indulnak, mint az előzőekben jellemzett „falusi depriváltak”, helyzetük mégsem jó. Nincs érdekérvényesítő képességük, nincs valódi életcéljuk, ismeretük, tudásuk nem elegendő a jelentős előrelépéshez. Helyzetüket – feltételezésünk szerint – nem javítja, inkább rontja az esetleges gyermekvállalás és családalapítás. Az állami szerepvállalásra több szempontból is szükségük lehet – lakás, családalapítás, gyermekvállalás – félő azonban, hogy kilépve a munkaerőpiacra ők is inkább a „kilépést” a „kivonulást” választják, így végképp rászorulnak az egyetlen biztos forrásra, az államra. Ha e negatív forgatókönyv érvényesül, végső helyüket az előbb vagy a következőkben jellemzett ifjúsági csoportban találhatják meg.

Hagyománytisztelő, deprivált falusi nők

A „vesztes” réteg harmadik csoportját azok a hagyománytisztelő, elsősorban alföldi, észak-alföldi, dél-dunántúli falusi lányok alkotják, akik betöltötték a 25 évet, házastársi vagy élettársi kapcsolatban élnek, 93 százalékuknak legalább egy gyermeke van. Ők képezik az összes 22 réteg közül a második legnagyobb lélekszámú, mintegy 140.000 fős női csoportot.

Több mint 40 százalékuk legfeljebb nyolc osztályt végzett, és mintegy harmaduknak van szakmunkásképző bizonyítványa. Ezen a rendszerváltozás előtt szerzett ismeretek a munkaerőpiacon szinte használhatatlanok, nincs mögöttük plusz tudás, nyelvismeret, nem ismerik, és nem használják a számítógépet. A szülői család sem jelent igazán kedvező háttérrel, védőburkot számukra, hiszen a szülők majd 90 százalékának nincs érettségije, az Andorka-féle besorolás szerint segédmunkások, mezőgazdasági fizikai dolgozók, illetve a KSH besorolása szerint több mint egyharmaduk gazdaságilag inaktív, vagy munkanélküli. Gyermekeik majd háromnegyede szintén a gazdaságilag inaktívok kategóriájába tartozik, amely abból adódik, hogy többségük, háromötödük a vizsgálat pillanatában, GYES-en, GYED-en volt vagy háztar-

tásbeli. Bevételei forrásuk ily módon alapvetően az állami segítségnyújtás, GYES, GYED, családi pótlék. Megjegyzendő azonban, hogy a családanyai teendők előtt többségük megtapasztalta a munkanélküli létet, ily módon a munkaerőpiacra való visszatalálásuk legalábbis kétséges.

Bár életük legfontosabb momentumai a gyermek, a család, ami kifejeződik életterveikben, értékpreferenciájukban, de a materiális értékek sem idegenek számukra. Személyes életterveik a lakásfelújítás, valamint a gyermekvállalás, azonban mintegy egyhatedük egyáltalán nem rendelkezik jövőbeni elképzelésekkel. Értékpreferenciájukban jól megfér egymás mellett a gazdagság, a pénz, valamint a család, a tradíció, a hit.

Az elmúlt tíz évben lezajlott változásokat, ezeknek a társadalomra és a személyes élethelyzetre gyakorolt hatását nagyon negatívan¹⁰³ ítélik meg, jövőképük reményvesztett, negatív, amelyhez egy igen alacsony érdekérvényesítő képesség járul. A kutatás jelen állásában nem látható az a momentum a tudás és anyagi tőke hiányában, amely kitörési pontot jelentene a réteg tagjai számára.

Perspektívátlan, veszélyeztetett falusi férfiak

A „vesztes” réteg negyedik csoportjába alapvetően az alföldi falvakban élő 21–25 éves férfiak tartoznak. Egynegyedük a viszonylag magas életkor ellenére sem rendelkezik nyolc osztálynál magasabb végzettséggel, többségük (58 százalék) azonban szakmunkás. E csoport tagjai a rendszerváltozást megelőző néhány évben, vagy pont a rendszerváltozás idején léptek ki az egyre differenciálódó munkaerőpiacra, így a szerkezetátalakítás, a gazdasági rendszerváltozás tehetetlenül és váratlanul érintette őket.¹⁰⁴ Tudásuk, ismereteik még egy az állam által befolyásolt piac nélküli piac keresleti igényeit volt hivatott kielégíteni, képzettségük, felkészültségük az új helyzetre nem volt adoptálható. E csoportba sorolt fiatalok közül mindenki hosszabb-rövidebb ideig megtapasztalhatta a munkanélküliséget, mintegy egyötödük jelenleg is munkanélküli vagy alkalmi munkából él. Nem meglepő módon az ifjúság legégetőbb problémájának a munkanélküliséget tartják, személyes életterveikben pedig a legfontosabb szerep a megfelelő jó munkahelynek, valamint az önálló életvitel megteremtésének jut. Ennek oka pedig az, hogy ugyan többségük betöltötte a 20. életévét, mégis otthon él szüleivel, önálló egzisztenciája nincs. A család vélhetően kevéssé tud hozzájárulni céljai eléréséhez, mert a szülők közel 80 százaléka sem rendelkezik érettségi bizonyítvánnyal, általában szakmunkásként, betanított munkásként dolgoznak, míg egynegyedük gazdaságilag inaktív. Jövedelmi helyzetükkel és életlehetőségükkel elégedetlenek, de szüleik életével szemben nem lázadók. Legfontosabb érték számuk-

ra a pénz, a jövedelem a gazdagság. A fenti vesztes csoportokhoz hasonlóan nem csak a rendszerváltozás óta eltelt időszakot vizsgálják roppant kritikusan, hanem a jövőbe vetett hitük is kétséges, a következő évek elé alapvetően borúlátóan néznek.

A csoport leírásakor feltétlenül említést kell tenni egy olyan rizikófaktorról, amely a jövőbeni krónikus betegségek kialakulását, az egészségügyi veszélyeztetettséget kialakíthatja. A „perspektívátlan falusi férfiak” körében kimagaslóan magas a dohányzók és az alkoholfogyasztók aránya. Kétharmaduk naponta dohányzik, egyharmaduk legalább heti rendszerességgel a pohár fenekére néz, és a családon belül is majd egyharmaduknál előfordult alkoholprobléma. A munkanélküliség, valamint a rizikómagatartások fokozott jelenléte arra hívja fel a figyelmet, hogy e csoport hosszú távon és tartósan az állami segítségnyújtás és beavatkozás különböző formáira fog támaszkodni.

Tradicionális, vallásos falusi nők

A „vesztes” rétegen belüli következő csoport tagjai jó részt a középső (21–25 év) életkori csoportba tartozó falusi nők. A kutatás jelenlegi fázisában ez a legnagyobb létszámú, több mint 140.000 fős női csoport. A „hagyománytisztelő deprivált nők” csoportjától eltérően legnagyobb részben (kétharmadban) még nem házasok, nem élnek élettársi kapcsolatban, 80 százalékuk a kibocsátó családban lakik. Az életkor előre haladtával, a családalapítással, a gyermekvállalással párhuzamosan azonban e csoportból hipotézisünk szerint többen csatlakoznak „hagyománytisztelő deprivált nők” csoportjába.

A „tradicionális, vallásos falusi nők” egyharmadának szakmunkás, közel felének pedig érettségi bizonyítványa van. Az iskolázottság korábbinál magasabb szintje azonban nem jelenti automatikusan az átkonvertálhatóságot, amit az is bizonyít, hogy szinte mindegyikük volt már munkanélküli és 15 százalékuk jelenleg sem talált állást a munkaerő-piacon. Többségük azonban a kutatás pillanatában alkalmazásban állt, bár az így, valamint a család által biztosított anyagi lehetőségeik meglehetősen korlátozottak. A családi háttérrel vizsgálva megállapítható, hogy a szülők közel kétharmadának nincs érettségije, domináns a családfenntartó esetében részben a szakmunka részben az inaktivitás.

Életük fő célja a család, a gyermekvállalás és a lakáshoz jutás. Életükben fontos szerepet játszik a vallás, az egyház, amit az is bizonyít, hogy az érték-skálán kiemelt fontosságot tulajdonítottak a hitnek, a tradíciónak, a békés világnak.

A rendszerváltozás óta eltelt időszakot igen negatívan értékelik – feltehetően a család életkörülményeinek kedvezőtlen irányba mozdulása ebben az időszakban zajlott –, jövő orientációjuk az összes eddigi vesztes csoporthoz képest

jobb, azonban még így is jóval az átlag alatt van. Jelenlegi életükkel összességében elégedetlenek, de a szülői életformával szemben ambivalens álláspontot alakítottak ki, nem lázadók, de nem is elfogadók. A család és önmaga által teremtet kapcsolati háló hiányos, nem alkalmas az előremenetel biztosítására.

Összességében e csoport tagjai előtt egy szűk mezsgyén kijelölt életpálya áll, amelynek egy lehetséges kifutása a végképp leszakadók táborába való lesüllyedés.

Érvényesülni vágyó, földhöz ragadt férfiak

Szintén vidéki elsősorban falusi, kisebb részt kisvárosi 20–26 éves férfiak tartoznak a „érvényesülni vágyó, földhöz ragadt férfiak” csoportjába. E csoport tagjai képezik a legszélesebb bázisú, legnagyobb lélekszámú alréteget, több mint 150.000-es lélekszámmal.

A kutatás pillanatában közel háromötödük szakmunkás, egyharmaduk érettségi bizonyítvánnyal rendelkező aktív, dolgozó fiatal volt. A szülői háttér nem nyújt számukra biztos, egyenes vonalú életpályát, hiszen a szülők 77 százaléka nem rendelkezik érettségivel, a családfő főleg szakmunkásként, betanított munkásként dolgozik. Az életükben nincs semmi különleges, földhözragadt, ingerszegény. Legfontosabb problémának a munkanélküliséget, a pénztelenséget tartják, egyhatedük nem tervez a jövőbe, a többiek számára a lakás és a családalapítás a fő cél. Jövőbeni elképzeléseik megvalósítását jelenlegi jövedelmi helyzetük nem biztosítja, éppen ezért elégedetlenek életükkel. A múlt és jövő megítélésében is kritikusak, az átlag alatti értéket mutatják. Érdekvérvényesítő képességük átlagos vagy valamivel átlag alatti. Számukra a hatalom, a gazdagság jelenti a fő értéket.

A kulturális intézményeket nem látogatják, szinte kizárólag a diszkó jelenti a szórakozást számukra. Életmódjukban megjelennek azok a rizikófaktorok, amelyek végső soron elvezethetnek a pszichoszomatikus tünetegyüteshez.

Hipotézisünk szerint az állami szerepvállalás iránti igény leginkább a családalapításkor, a gyermekvállaláskor fogalmazódik meg bennük. Élethelyzetük alapvetően negatív megítélése, kedvezőtlen jövedelmi viszonyaik az állami segítségnyújtás elfogadását vetítik előre.

„Mintha világban élő” budapesti vesztesek

Az egyetlen Budapestre koncentrálódó „vesztes” kategória tagjai 24 évnél idősebb, csonka családban felnőtt, saját családdal nem rendelkező fiatalok. 40 százalékuk szakmunkás és szakközépiskolai végzettségű. Hasonlóan az előzőekben jellemzett társadalmi csoporthoz a munkaerőpiacra való első kilépésük még a rendszerváltozást megelőzően vagy azzal párhuzamosan történt, de a „nyertes” pozícióban lévő budapesti társaikkal szemben nem voltak képesek alkalmazkodni a kialakult helyzethez. Ennek oka részben a családi háttér, a szülők több mint felének nincs érettségije, többségük szakmunkásként dolgozik, részben pedig az, hogy iskolai pályafutásuk időszaka alatt nem sikerült tudásukat, képzettségüket külön órákon keresztül javítani, nem beszélnek nyelvet és a többi budapesti fiatalhoz képest elenyésző körökben a számítástechnikai ismeretekkel rendelkezők aránya.

E csoport sorsának alakulás is rámutat az egész kutatás egyik fő tanulságára. A magyar ifjúsági társadalom legfontosabb jövőt eldöntő kérdése a tudástökéhez való hozzájutás lehetősége. Csak azok és csak is azok a csoportok képesek alkalmazkodni a hálózati társadalom kihívásaihoz, akik rendelkeznek olyan tudásanyaggal – minimum egy főiskolai diploma, nyelvtudás, számítástechnikai ismeretek –, amelyet képesek átkonvertálni. Ahhoz azonban, hogy e tudás valóban kamatoztatható legyen, és anyagi tőkévé is átalakuljon megfelelő szülői háttérre és network-re van szükség. „Mintha világban élő” budapesti vesztesek egyik kritériummal sem rendelkeznek. A saját maguk által megszerzett tudás nem elég korszerű vagy nem elég magas, a szülői háttér, valamint az igen alacsony érdekérvényesítő képesség ezt a hiányosságot nem tudja kompenzálni. E fiatalok elégedetlenek sorsuk alakulásával, negatívan viszonyulnak a múlthoz és a jövőhöz is. Egyhatedüknek nincs semmiféle konkrét személyes életterve, többségük számára a cél – a budapesti fiatalokhoz hasonlóan – a lakásszerzés, valamint a családalapítás.

Értékeikben követik a budapesti többséget, „mintha világban” élnek, azaz igyekeznek úgy élni, azokat az elveket vallani, mint a többiek, elképzeléseik, esetleges terveik megvalósítására azonban – annak ellenére, hogy négyötödük dolgozik –, vajmi kevés esélyük van.

Köztes réteg: a rendszerváltozás túlélői

A nagyjából „L” alakot formáló 1. ábra plasztikusan mutatja be, hogy a rendszerváltozás „nyerteseit” és „veszteseit” könnyen azonosíthatjuk. Az „L” alak hosszú szárán található a nyertesek, rövidebb szakaszának a végén pedig az általunk „veszteseknek” nevezett fiatalok csoportjai foglalnak helyet.

Az anyagi tőke és a tudástőke alapján készített ábrában azonban jó néhány olyan pont rögzíthető szinte egy halmazban, amelyek arra utalnak, hogy a rendszerváltozás „vesztesei” és a köztes réteg között nincs lényeges távolság. A „köztes” rétegbe sorolt csoportok át-átnyúlnak a „vesztések” jellemzőibe, és három-négy olyan csoport rögzíthető, amely mindkét – illetve az összes többi – dimenzió alapján inkább pozitív képet mutat. Mindez arra utal, hogy a „köztes rétegen” belüli fiatalok helyzete koránt sem felhőtlen, kitörési ponttal csak kevesen rendelkeznek.

Vidéki jó, anyagi helyzetben lévő perspektivikus nők

E viszonylag széles – főleg kisvárosi – társadalmi csoport tagjai nagyon fiatalok, legnagyobb részük 18 életévet sem töltötte be. Jelenleg gimnáziumban tanulnak, és a kibocsátó családban élnek. A család jelenti számukra a háttérrel, a megfelelő bázist, hiszen a szülők 53 százaléka érettségizett, egyenyedük pedig rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A családfő az Andorka-féle besorolása szerint értelmiségi, egyéb szellemi és iparos, kereskedő foglalkozást űz. Ami a helyzetét a többséghez képest kedvezővé teszi, hogy a szülők által biztosított anyagi feltételek az átlag feletti, de a „nyertesekétől” jelentősen elmaradó értéket mutat. Amennyiben iskolai életútjuk tovább folytatódik – márpedig erre lehetőség van, hiszen legfontosabb életcéljuk a továbbtanulás főiskolán, egyetemen – lehetőségük nyílhat megközelíteni a „konzervatív modern nő” kategóriáját. Egy területen biztosan elérték a „nyertes” réteg tagjait, hiszen az otthoni számítástechnikai eszközökkel való ellátottság már most is magasabb (56%), mint az említett csoportnál. A „vidéki jó anyagi helyzetben lévő perspektivikus nők” általános iskolai és jelenlegi középiskolai tanulmányaik alatt külön órára járnak, nyelveket beszélnek, és művelődnek. Egyaránt képesek befogadni a „magas” kultúra, valamint a városi kultúra által kínált előnyöket, vagyis a „vesztés” réteg tagjaihoz képest többet járnak színházba, múzeumba, de a szórakozásaik egyik fő tere a disco. A szülők által eddig biztosított életükkel alapvetően elégedettek, és az összes többi csoportot figyelembe véve is a szülői életet a leginkább elfogadják. Ez természetesen adódhat abból az egyszerű tényből, hogy még gimnáziumi, szakközépiskolai tanulók, más típusú életpályával csak a későbbiekben fognak megismerkedni. Értékeiket dominálja az igaz barátság, a szerelem és a műveltség.

Helyzetüket összességében elemezve kijelenthető, hogy életpályájuk nyitott, perspektivikus, családi körülményeik a „vesztés” réteghez képest kedvező, azonban a legelítettebb csoportokba való bejutás esélye – kiemelkedő esélypote nciál híján – valószínűtlen.

Vidéki tanárnő

A „köztes réteg” második nagy létszámú csoportját szintén alapvetően nők, még hozzá 19–23 éves főiskolás, egyetemista nők alkotják. Az előző csoport-hoz képest itt tehát egy korosztállyal magasabb, a középiskola padjaiból már kikerült nőkről beszélhetünk.

A „vidéki tanárnő” csoportjának tagjai számára biztosított családi háttér kedvezőtlenebb, mint a fentebb jellemzett csoport esetében. A szülők 53 százalékanak nincs érettségije, a családfő – jó néhány esetben az anya – egyéb szellemi, illetve szakmunkás foglalkozást űz. A KSH foglalkozási besorolását tekintve fontos, hogy a családfő egyharmados arányban kilépve a munkaerő-piacról gazdaságilag inaktív.

A csoport jövedelmi helyzete nem kiemelkedő, és a bevételi források között megjelenik az állami támogatás is. E csoport tagjai bár iskolai életútjuk során jártak különórara, speciális a hálózati társadalomban fontos tudástökével – otthoni számítógép és ezáltal Internet kapcsolat, nyelvtudás – kevéssé rendelkeznek. Az ifjúság legégetőbb problémájának a munkanélküliséget és a pénztelenséget ítélik, terveik között leginkább a tanulás és a saját lakáshoz jutás szerepel. Az állam segítő kezére mindkét esetben szükségük lehet, potenciális diákhitel, valamint használt lakás-hitel felhasználók.

Értékvilágukat a tradíció részben a hit, a társadalmi hasznosság és a jövő orientáció határozza meg. Mindezen értékek, valamint korlátozott életpálya-lehetőség leginkább a vidéki, egyedül élő tanárnőket juttatják az elemzők eszébe. Eletpályájuk, jövőbeni lehetőségeik kulcsa a megfelelő partner megtalálása, a tartós párkapcsolat kiépítése.

„Párkapcsolatra vágyók”

A rendszerváltozást túlélők harmadik csoportjában, az előzőekhez hasonlóan alapvetően 19–23 éves főiskolára járó, vagy már azt befejező elsősorban falun élő nők találhatók. Életük fő értelme a szerelem, a partner megtalálása, az önálló életvitel megteremtése. Egyetlen dimenzióban sem mutatható ki kiemelkedően jó eredmény, mindenben az átlagos eredményeket mutatják. A családon belül a szülők háromötödének nincs érettségije, a családfő szakmunkás, iparos, kereskedő, illetve egyéb szellemi tevékenységet végez, anyagi bázisát saját erőből biztosítja.

A csoport tagjainak tudás tőkéje, valamint kulturális fogyasztási szerkezete nem kiemelkedő, iskolai életútja során lényegesen nem javította pozícióját, nem beszél nyelveket, és nem használ az átlagosnál nagyobb mértékben számítógépet. A szülői háttérhez képest iskolai végzettsége kedvezőbb, egyfajta

mobilitási potenciál fedezhető fel esetükben. Ez a potenciál azonban felülről erősen korlátozott, hiszen nem kapcsolódik hozzá network, és kiemelkedő motivációs készlet.

Hasonlóan az előző csoport tagjaihoz életpályájuk kibontakozásában döntő fontosságú lehet a partner és annak pozíciója. Az állami szerepvállalás – hipotézisünk szerint – gyermekkorától kíséri, arra később is támaszkodik.

„Társadalmi rendbe simulók”

A köztes réteget jellemezve ez idáig egyetlen olyan csoportot sem rögzíthetünk, amelynek tagjai saját családban, házastárssal, élettárssal és gyermekkel éltek volna. A „társadalmi rendbe simuló” nők a 15–29 éves korosztályt reprezentáló fiatalok egyik kivételes alrétege, hiszen esetükben családos, gyermekes (62 százalék) idősebb korosztályba tartozó anyákról beszélhetünk. Hasonlóan a következő csoporthoz esetükben a tudás és az anyagi tőke szintje egymásra csúszik, teljesen együtt jár. Középkorú végzettséghez nem kiemelkedően magas, – de a többséghez képest így is kedvezőbb – állami forrásokkal kiegészített jövedelem párosul. A „társadalmi rendbe simuló” városi nők elégedettek életükkel, jövőbeni orientációjukat a gyermek és a lakásfelújítás határozza meg. Értékviláguk legfontosabb elemei a család, a vallás és a munka. Felhalmozott tudástőkéjük nem kiemelkedően magas, többségük (60 százalék) szakközépiskolát végzett vagy gimnáziumot, egyharmaduk szakmunkásbizonyítvánnyal rendelkezik. Életkoruknál fogva első munkába állásuk még a rendszerváltozás határán történt, azonban a munkanélküliség nem érintette meg e csoport tagjait, vagyis megszerzett ismereteiket a piacon képesek voltak hasznosítani.

A szülők, akikkel egyébként már nem élnek együtt, hasonlóan saját magukhoz alapvetően érettségizett vagy szakmunkás végzettségű személyek. E csoport tagjai már megszületett vagy a jövőben megszületendő gyermekeik számára képtelenek olyan életutat biztosítani, amely elegendő lenne a későbbi nyertes pozíció elfoglalásához. A mostani helyzetük egy átlagos, nem kiemelkedően perspektivikus élet leélését vetíti előre, amelyben helye lehet a kultúrának is.

„Konzervatív” alsó-közép városi nő

A köztes réteg utolsó női csoportját csak igen finom különbségek választják el a fentebb jellemzett csoporttól. Ők is házas vagy élettársi kapcsolatban élők, gyermekes városi 24 életévet betöltött nők. Szintén jó részt érettségizettek, vagy szakmunkás oklevéllel rendelkezők, a szülői család összetétele sem különbözik lényegesen a fenti csoportnál leírtakétól. A kulturális fogyasztásuk egyaránt kiterjed a magas és a városi kultúrára. Életcéljuk a gyermeknevelés, a lakásfelújítás. Értékeik inkább konzervatív beállítódást sejtetnek. Megfér gondolkodásukban a család, a szerelem, a szabadidő, a magyarság, a társadalmi hasznosság és a jövő.

Az igazi és jelentős különbség mégis ott mutatható ki, hogy a „konzervatív alsó-közép városi nők” mindegyike volt vagy jelenleg is munkanélküli. Míg tehát társaiknak megvolt a stratégiájuk a gazdasági rendszerváltozás legjellemzőbb momentumának elkerülésére, ez számukra nem sikerült. Az ok elsősorban ott keresendő, hogy míg a „társadalmi rendbe simulók” leginkább a munkanélküliség által kevésbé sújtott közép-magyarországi, közép- és nyugat-dunántúli régiók városaiban laknak, addig e csoport tagjait inkább a válságövezetekben, így Észak-Magyarországon, Dél-Alföldön találjuk meg. Ennek ellenére jelenlegi életükkel nem elégedetlenek – feltehetően – tényként fogadják el azt.

Az állami segítséget nem utasítják el, többségük jelenleg is állami jövedelmekből, GYES-ből, GYED-ből él. A munkaerőpiacra való visszalépésük – az eddigi életpálya alapján – nehézkesnek tűnik, ezért az állam hathatós támogatását feltehetően kedvezően ítélik meg.

Társasági, „bulizós” férfi

A „köztes réteg” első férfi többségű csoportjában fiatal, 18. életévüket be nem töltött kisvárosi vagy falusi szakközépiskolába vagy szakmukásképző intézetbe járó fiúk találhatók.

A csoport mintegy 80 ezer tagot számlál, akik számára az életpálya egyelőre nyitott, bár felülről korlátos. A szülők több mint hatvan százalékának nincs érettségije, a családfő leginkább szakmunkásként, iparosként, kisebb részt egyéb szellemiként dolgozik. A család jövedelmén belül az állami segítségnyújtásnak kicsiny szerepe van. A csoport tagjai elégedettek a szülők által biztosított jövedelemmel, mint ahogy kialakított életükkel is. Ebben az életben a szabadidőnek, a barátoknak, a férfivá válásnak és kisebb részt a jövőnek van szerepe. Az élettel való elégedettséget jelzi az is, hogy a réteg tagjai inkább a szülői életet elfogadják táborába tartoznak. Jelenlegi életük hordozza a továbblépés lehetőségét, amennyiben középiskolai tanulmányaikat be-

fejezve főiskolán vagy egyetemen továbbtanulnak – ez egyébként életcéljaik közé tartozik – és az iskolai végzettség mellé egyéb ismereteket is felhalmoznak. Az út azonban egy másik irányba is folytatódhat, ha jelenlegi iskolájukat nem fejezik be, lemorzsolódnak, vagy az általuk égető ifjúsági problémaként érzékelt kábítószer, alkohol csábításának nem tudnak ellenállni.

„Nihilisták”

A 130.000 fős csoport fiataljai nőtlen és a szülői családban élő 23–27 éves férfiak. Többségük szakmunkás vagy szakközépiskolai végzettségű, sokat próbált férfi. Életükben a férfi-nő kapcsolaton kívül igazán semmilyen érték nem játszik központi szerepet. Személyes életterveik földhözragadtak: lakás, család, gyerekek. A megálmodott jövő egyik legfőbb akadálya élethelyzetük, hiszen gyakorlatilag mindegyikük volt munkanélküli vagy jelenleg is munkanélküli, és a kilépést ezen életmódból részben a saját (kényszer)vállalkozásban, részben vállalkozók által biztosított munkába találta meg. A szülői családra jövőbeni elképzeléseinek megvalósításában nem támaszkodhat, hiszen a szülők több mint felének nincs érettségije, a családfők szakmunkásként dolgoznak vagy maguk is gazdaságilag inaktívak. A család bevételeinek egy részét állami forrásokból szerzi, a rendelkezésre álló jövedelem összességében átlagos, vagy valamivel átlag alatti.

Az ifjúság legégetőbb problémájának a munkanélküliséget vagy a pénztelenséget tekinti, ami minden bizonnyal mindennapi élethelyzetéből adódik. Sem a nyertes-vesztes dimenzióban, sem a szülői léttel szembeni attitűdökben, sem pedig az érdekérvényesítő képességet tekintve eredményei nem térnek el az átlagtól. Az élettől keveset várnak, de az adatok alapján keveset is adnak. Életpályájuk meghatározó momentuma a munkanélküliség, illetve az attól való félelem. Az állami beavatkozást eddig is elfogadták, és arra minden bizonnyal ez után is igényt tartanak.

Családos vidéki szakmunkások

A társadalmi csoportok jellemzését egy az előzővel közel azonos nagyságú, idősebb korcsoporthoz tartozó fiatalokat tömörítő alréteggel zárjuk. Még egyszer hangsúlyoznunk kell, hogy az egyes fő rétegeken belüli csoportok a kutatás jelenlegi állása szerint nincsenek hierarchikus, alá-fölé rendeltségi viszonyban egymással. A rétegek között alig-alig, de a rétegen belüli csoportok között lehet átjárás, amely főleg az életkori dimenzióknak tudható be.

A „családos vidéki szakmunkások” a kisvárosok és a falvak jellegzetes lakói. Közel kétötödük szakmunkásképzőt végzett, azonban mintegy 45 száza-

lékuknak 8 osztálynál nincs magasabb végzettsége. Így a tudástőke hierachiában meglehetősen alacsony, a „vesztesekre” jellemző pozíciót foglalnak el. Mintegy 90 százalékuk jelenleg társas vállalkozásban vagy önállónál dolgozik, a munkanélküliség egyelőre e csoport tagjait nem sújtotta. Jövedelmi pozíciója átlag körüli, életkörülményeivel, életével nem különösebben elégedett.

Személyes életterveit meghatározza, hogy családos, gyermeket vállalókról beszélünk, hiszen elsősorban a gyermekvállalást, gyermeknevelést, valamint a lakásfelújítást tekintik az elkövetkezendő néhány év legfontosabb feladatának. Az értékpreferenciái is a család és annak jövőjének biztosítása körül mozog, hiszen kiemelkedően fontos számára a család, a szerelem, a munka, a jövő. Életpályája azáltal, hogy tanulmányait egy alacsony szinten befejezte, nem beszél nyelveket, a hálózati világba nem tud bekapcsolódni, erősen behatárolt. Hosszú távon a család jövőjének megalapozásáért folytatott küzdelem, valamint az egészségügyi kockázatot magába rejtő rizikófaktorok (dohányzás, alkohol, mozgásszegény életmód) nem javítják életkilátásait.

Összegzésként

A társadalom vertikális és horizontális eltérései hozzásegíthetnek bennünket ahhoz, hogy közelebb kerüljünk annak megválaszolásához, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek az emberi társadalmak alapvető velejárái. Amennyiben elfogadjuk a konfliktuselméletek azon megközelítéseit, amelyek a társadalmi csoportokban való gondolkodást feltételezik elsősorban az a kérdés merül föl, hogy a horizontális különbözőségek minek a révén válnak társadalmi egyenlőtlenségekké.

Fel kell ismernünk tehát, hogy a társadalmakban létrejövő emberi szükségletek egyrészt végtelenek, másrészt lehetetlenek mivel kielégítésük nem a realitáson, hanem besorolásokon nyugszik.

A társadalmi folyamatok rögzíthetőek, de nehezen kiszámíthatóak. A szerzők remélik, hogy az a kísérlet, amelyet megpróbáltak bemutatni az ifjúsági társadalom rétegződéséről vitákat szül.

Irodalom

- Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum, 1997. 80–135. p.
- Davis, Kingsley–Moore, Wilbert E.: A rétegződés néhány eleve. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum, 1997. 10–23. p.

- Kapitány Balázs: Az értékbeállítódások különbségei különböző kohorszokban, életkorokban. In: *Család és népesség – itthon és Európában*. Budapest: KSH–Századvég, 2003. 254–278. p.
- Kolosi Tamás: *Terhes babapiskóta*. Osiris, 2000.
- Nan Lin: Társadalmi erőforrások és társadalmi mobilitás – a státuselérés strukturális elmélete. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum, 1997. 383–416. p.
- Parsons, Talcott: A társadalmi rétegződés elméletének átdolgozott analitikus megközelítése. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum, 1997. 80–135. p.
- Róbert Péter: *Társadalmi mobilitás*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég, 2000.
- Szabó–Bauer–Laki: *Ifjúság 2000 Gyorsjelentés*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2001.
- Szabó–Bauer–Laki: *Ifjúság 2000 Tanulmányok I.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2001.

Jegyzetek

- 92 Ifjúság 2000 8000 fős mintán készített nagymintás ifjúságkutatás az 1971–1985 között született fiatalokról. Vezető kutatók: Laki László, Szabó Andrea, Bauer Béla, Gábor Kálmán, Nemeskéri István.
- 93 A hat fő dimenzió együttes elemzése alapján készített modell dimenziói:
1. a tudástőkéhez való hozzájutás;
  2. az anyagi tőkéhez való hozzájutás;
  3. a szociodemográfiai változók;
  4. az életmód (sportolási kedv, devianciák);
  5. a kulturális fogyasztás jellemzői;
  6. a szubjektív, vélemény típusú változók.
- 94 A korrelációs együttható 0,45. A téma részletesebb értelmezését lásd: Róbert Péter: A kulturális és anyagi erőforrások szerepe a státusmegszerzés folyamatában. In: Róbert Péter: *Társadalmi mobilitás*. Budapest: Andorka Rudolf Társaság–Századvég, 2000. 84–113. p.
- 95 Közel 50 változó többdimenziós elemzése, főleg klaszteranalízissel és dimenziócsökkentő eljárásokkal.
- 96 Az egyes csoportok elnevezésekor arra törekedtünk, hogy azt a két-három különösen fontos tulajdonságot emeljük ki, amely megkülönbözteti őket bármely másik alrétegtől. Néhány esetben az objektív tényezők hasonlósága miatt a névadást az értékskálán elfoglalt pozíció határozta meg.
- 97 Mindez természetesen összefüggésben áll az iskolai életszakasz kitolódásával, az első munkába állás, valamint a tervezett gyermekvállalás időpontjának jelentős megváltozásával.

- 98 Ld. Bourdieu tanulmányát.
- 99 Azonban kevésbé kedvező, mint az előző csoport esetében azt leírtuk.
- 100 Az anyagi helyzet jellemzésekor mindig családi jövedelmet vizsgálunk. A kibocsátó család esetében a szülők által biztosított jövedelmi viszonyokról, míg a házastársi, élettársi kapcsolatban élőknel a saját jövedelemről beszélünk.
- 101 Bauer–Gábor–Kabai–Tibori: *Jogtudat és diákjogok a magyar felsőoktatásban*. 2003.
- 102 Az Ifjúság 2000 nagymintás ifjúsági vizsgálat semmilyen információt nem közöl a vizsgálatba került fiatalok etnikai jellemzőiről. Hipotézisünk szerint azonban a „deprivált falusi” rétegekbe tartozó fiatalok között az átlagosnál magasabb arányban találhatóak roma származásúak, ezt azonban csak más, elsősorban kisebbségi vizsgálatok tudnák megerősíteni.
- 103 Sorrendben az előző két csoport után a harmadik legnegatívabban.
- 104 Erről a jelenségről részletesen lásd Laki László: Munkaerő-piaci helyzet, gazdasági aktivitás, foglalkoztatottak, földbirtoklás és vállalkozás. In: Szabó–Bauer–Laki (szerk): *Ifjúság 2000° Tanulmányok I.* Budapest, 2002.